

u društvenoj svijesti. Ono rezultira informiranom javnošću i sustavom u kojemu su vrijednosti i prakse usklađeniji. Jedan od razloga odbijanja svjedočenja, prema autorici, jest što svjedočenje boli jer postajemo svjesni sudjelovanja u patnji milijardi životinja. Može u nama izazvati tugu i bol za životinje, ljutnju na nepravednost i obmanu sustava, očaj zbog golemosti problema. Također, svjedočenje se odbija i iz osjećaja nemoći. Autorica vidi pozitivne promjene. Ona poziva i zagovara na prekidanje ili smanjenje konzumacije proizvoda životinjskog podrijetla, podržavanje organizacija koje zagovaraju prava životinja i nastavljanje informiranja sebe i drugih. Za svjedočenje je potrebna hrabrost da se razumije potencijal ljudskog duha.

Svjedočenje je kamen temeljac društvene pravde. No nije dovoljno samo svjedočiti. Stoga se na kraju knjige osim uobičajene literature i bilježaka nalazi vodič za raspravu u kojem se ističu pitanja koja bi mogla biti povod raspravama putem kojih bismo mogli razmisliti o sebi, svojim stavovima prema životinjama, vegetarijanstvu i karnizmu. Navode se i web stranicama na kojima se može saznati više o etičkom postupanju prema životinjama, vegetarijanstvu i veganstvu, popis udruga, s kontaktima, koje promiču vegetarijanstvo i prava životinja. Također su istaknuti primjeri zamjena za namirnice životinjskog podrijetla. Na samom kraju nalazi se popis preporučene literature i video materijala koji bi mogli poslužiti za daljnje informiranje i djelovanje u području vegetarijanstva i prava životinja. Dakle, završetak knjige predstavlja aktivistički vodič u malom usmjeren na one koji žele znati više, promijeniti svoja stajališta, a možda se čak i uključiti i djelovati aktivistički.

Knjiga je pisana populistički. Argumenti izgledaju zavodljivo no ni jedan od njih nije dubinski preispitan. Ostaju na površini bez razrada filozofskih i etičkih pretpostavki navedenih teza. Također, i u dijelovima u kojima se autorica oslanja na podatke oni su selektivno i površno navođeni, ostavljajući dojam da prije svega služe ilustraciji i izazivanju emocija. Ono po čemu je knjiga vrijedna prije svega je misaona provokacija, izazov za raspravu, navođenje čitatelja na promišljanje vlastitih stajališta o karnizmu. Knjiga je slikovito pisana i izrazito je čitljiva. Namijenjena je upoznavanju i angažiranju šire publike oko preispitivanja karnizama kao društvenog pravila duboko usađenog u naše kolektivno ponašanje. Otvara prostor za promišljanje sustava koji se nameće kao imperativ u svim aspektima našeg odnosa prema hrani. Jedenje životinja postavlja se kao osobni izbor - a izbor uvijek proizlazi iz uvjerenja. Autorica apelira da razmislimo je li karnizam prirodna datost ili uistinu naš svjesni izbor.

Danijel Baturina

Ivan Cifrić
LEKSIKON SOCIJALNE EKOLOGIJE
Kritičko promišljanje
Školska knjiga, Zagreb, 2012., 466 str.

Leksikonsko-enciklopedijsko djelo akademika Ivana Cifrića opsežan je pregled pojmova vezanih uz socijalnu ekologiju. Socijalna ekologija smatra se sociologijskom disciplinom, no ne smijemo zaboraviti njezin interdisciplinarni značaj, bez kojeg je nemoguće potpuno razumijevanje tema kojima se socijalna ekologija bavi.

Spomenuta je disciplina nastala povezivanjem socijalnih i prirodnih znanosti u novo interdisciplinarno područje istraživanja. Neki je shvaćaju kao sociološku disciplinu koja proučava socijalne uzroke i posljedice utjecaja društva na okoliš, dok je drugi vide kao ekološku disciplinu koja istražuje utjecaj okoliša na društvo (str. 6). Tako ovaj leksikon predstavlja predmet proučavanja s dva aspekta: socijalnog i ekološkog. Osobito je važan zbog sumiranja dosadašnjih socijalno-ekoloških istraživanja te razvoja socijalne ekologije na našim prostorima, jer do sada ne postoji slično koncipirani rječnik ili leksikon. „Obično su pisani na disciplinarnoj podlozi i usmjereni na jednu znanstvenu disciplinu ili znanstveno područje“, objašnjava autor (str. 5).

U predgovoru se iznosi teza da potkraj 20. i početkom 21. stoljeća imamo dvije krize u suvremenom društvu: prva je kriza unutar društva (ekonomska, moralna i sl.) i kriza modernih sistema u cjelini kao međunarodna kriza (politička, kriza upravljanja i sl.), a druga je kriza vezana uz odnose društva prema okolišu. Ako se spoji niz pojedinačnih kriza, nastaje socijalnoekološka kriza koja utječe na cjelokupno čovječanstvo (str. 5). U suvremenom društvu kompleksnost problema prisiljava nas da tražimo različita sredstva za njihovo rješavanje, stoga je izuzetno važna interdisciplinarnost znanosti te razvijanje nove znanstvene paradigme. Nužni su novi pojmovi i informacije koje bi nam omogućile, najprije, što bolje razumijevanje problema, a zatim i adekvatno djelovanje. Stoga ovaj leksikon predstavlja važan korak u znanstvenom i stručnom djelovanju. Leksikon je koncipiran interdisciplinarno te uključuje pojmove primjenjive u različitim

znanostima kao što su sociologija, filozofija, antropologija, biologija, ekologija, pedagogija, teologija i druge. Naravno, postoji još niz pojmova koji su vezani uz socijalnoekološku problematiku, ali nisu uvršteni jer bi povećali opseg knjige. Autor je posvetio posebnu pozornost pojmovima koji se koriste tijekom studija na predavanjima i seminarima, da bi se studentima omogućilo bolje razumijevanje socijalnoekološke tematike. Socijalna ekologija koristi znanja iz empirije i teorijski ih nastoji oblikovati u sustavno mišljenje u potrazi za novom socijalnoekološkom paradigmatom te tako pridonosi boljem razumijevanju odnosa čovjeka (društva, kulture) i prirode (okoliša) (str. 6).

Leksikon obuhvaća 991 natuknicu koje su poredane abecednim redom. Kao veliku vrijednost *Leksikona* treba istaknuti da se uz hrvatski naziv pojma, u zagradi nalaze i prijevodi tog pojma na engleski i njemački jezik, što pridonosi boljem shvaćanju socijalnoekološke tematike u stranoj znanstvenoj literaturi te uvelike olakšava pisanje znanstvenih radova vezanih uz tu tematiku na spomenutim jezicima. Kod svakog je pojma navedeno kratko određenje, kako ga drugi autori shvaćaju te kako ga objašnjava sam autor *Leksikona*. Također su uvršteni i neki novi pojmovi koji su neizbježni u kreiranju nove socijalnoekološke paradigme (npr. „dužničko ropstvo u prirodi“, „filozofija žrtvenog jarca“, „menadžment vremena“, „ruža kulturne evolucije“, „dan ekološkog duga“, „socijalnoekološki metabolizam“, „kulturna entropija“, „antropobiotička ekumena“, „kultura nasilja“, „otuđeni sistemi“, „epistemologija lovca i osvajača“, „susvijet“ i tako dalje) (str. 6). Važno je napomenuti da je, kako i podnaslov knjige upućuje,

Leksikon svojevrsno kritičko promišljanje: svaka od natuknica uz pridruženu definiciju te različito razumijevanje nekih autora, sadrži i osobni kritički osvrt autora.

Vrlo je zanimljiv pojam „ekološki otisak stopala“ (*ecological footprint; der ökologische Fußabdruck*) koji se odnosi na „mjeru čovjekova iskorištavanja prirodnih dobara Zemlje preračunatu u površinu (hektare) po stanovniku, koja je potrebna za proizvodnju hrane, energije i ostalih resursa nužnih za održavanje postojećega standarda života stanovništva na nekom području ili cijeloj Zemlji“ (str. 107). S obzirom na to da se broj stanovnika na Zemlji neprestano povećava, povećana je i potreba za energijom, hranom, drvom... U idućih 40 godina ekološki bi se otisak stopala mogao udvostručiti u odnosu na biokapacitet Zemlje. Autor navodi Simonisovu ekonomsku definiciju: „ekološki otisak stopala“ podrazumijeva „tijekove energije i materijala u ekonomiju i iz ekonomije, pretvorene u odgovarajuću površinu Zemlje koja je potrebna za održavanje tih tijekova“ (str. 107). Koncept potječe od Mathiasa Wackernagela 1990. godine, a termin je skovao William Rees 1996. godine. Cilj otiska stopala je mjeriti njegovu veličinu jer se čovjek pretvara u parazita koji u planetarnim razmjerima stvara neravnotežu između organskog deficita i anorganskog suficita. Najveći ekološki otisak stopala imaju Zemlje s minimalnim uvjetima za proizvodnju hrane (Ujedinjeni Arapski Emirati 11,9 ha) i zemlje s najvećom potrošnjom kao SAD (9,6 ha), Finska i Kanada (7,6 ha). Hrvatska se nalazi na 43. mjestu s 2,9 ha (str. 107). Važno je napomenuti da je za zadovoljavanje potreba (hrane, vode, energije, zbrinjavanja otpada, stanovanja, transporta, trgovine)

prosječnog stanovnika zemalja u razvoju potreban 1 ha. Zanimljiv je podatak koji autor *Leksikona* navodi da „ako bismo svi živjeli s američkim standardom, ekološki otisak stopala trebao bi biti površine i do pet planeta Zemlje“ (str. 107). Ekološki otisak stopala upozorava na razvojnu nejednakost između razvijenih i nerazvijenih zemalja.

„Kulturna entropija“ (*cultural entropy; die kulturelle Entropie*) podrazumijeva proces nestajanja kulturne raznolikosti u svijetu. Kao rezultat kulturne entropije predviđa se potpuni nestanak raznolikih kultura ili dominacija jedne kulture s vidljivim znacima nestajanja druge kulture (str. 222). Jezik je vrlo važan u smanjivanju kulturne entropije jer predstavlja identitet i egzistenciju. Tijekom povijesti nestalo je nekoliko tisuća jezika, deseci različitih kultura i civilizacija. Proces gubitka raznolikosti kultura (pluralizma kultura) u svijetu ubrzao se nakon kolonijalnog osvajanja – industrijskog društva u Europi i SAD-u. Kulturna se entropija povezuje s kulturnim imperijalizmom. Proces kulturne entropije neke konkretne kulture može se promatrati putem teorije dugih valova, što znači da kulture imaju nastanak, razvoj, vrhunac (klimaks), silaznu putanju i propast (str. 222).

Puno se primjera u životu može dovesti u vezu s „tragedijom zajedničke ispaše“ (*tragedy of the commons; die Tragödie der Allmende*). Tvorac spomenutog pojma je Garret Hardin 1968. godine, a pojam se koristi u situaciji međusobnog nepovjerenja, egoizma, interesa te nedostatka solidarnosti; ukazuje na egoistično iskorištavanje ekoloških resursa kao problem korištenja zajedničkim dobrom. Naziv potječe od sljedećeg primjera: na zajedničkom

pašnjaku koji je ograničen veličinom i količinom trave, može se napasati ograničen broj stoke (npr. svako kućanstvo po jednu kravu). Ako netko od domaćina teži maksimaliziranju koristi i smatra da na pašnjaku ima trave za još jednu kravu, svi ostali koji su vjerovali u njegovo poštenje bit će prikraćeni. Ako bi i ostali tako razmišljali te povećali broj krava za trećinu, polovinu ili 100%, u tom slučaju ne bi više bilo dovoljno trave za sve krave (str. 375). To se može primijeniti i na ribarstvo i oceane, atmosferu pa čak i na nacionalne parkove. Ovaj pojam metaforički upozorava na problem ograničenih svjetskih resursa i na njihovo nejednako iskorištavanje.

Uz pojmove se također nalaze oznake u obliku strelice (→) koje upućuju na druge pojmove s kojima je natuknica povezana u smislu stjecanja šireg znanja i bolje razumijevanja konteksta pojma. Nakon objašnjivanja pojmovi nalazi se vrlo opširan popis korištene literature. Posebnu kvalitetu djelu daje vrlo velik broj postojećih rječnika, leksikona, ali i izvorne literature koju je autor koristio prilikom izrade *Leksikona socijalne ekologije*. Postoji i popis imena s pripadajućim stranicama na kojima se ona spominju te kazalo pojmova poredanih po abecedi s pripadajućim stranicama na kojima se nalaze. Na samom kraju *Leksikona* stoji kratka bilješka o autoru i njegovom bogatom doprinosu znanstveno-istraživačkom području sociologije i socijalne ekologije.

Leksikon socijalne ekologije predstavlja vrlo važan doprinos na znanstvenom planu jer je predmet socijalne ekologije svakim danom sve značajniji, s obzirom na suvremene aspekte zagađenja i ugrožavanja održivosti razvoja na Zemlji (npr. problemi prenapučenosti Zemlje, klimatske pro-

mjene, ekološke katastrofe, predviđanja velikog broja ekoloških izbjeglica u bliskoj budućnosti, ratova za vodu u 21. stoljeću i tako dalje). Čini mi se da će značaj ove discipline s godinama biti još veći te će ovaj leksikon postati temelj znanstvenog i stručnog diskursa socijalne ekologije kao prvenstveno sociologijske discipline, ali i mnogo šire.

Melita Varga

Lynette Šikić-Mićanović
SKRIVENI ŽIVOTI
Prilog antropologiji ruralnih žena
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Zagreb, 2012., 173 str.

Životna iskustva ruralnih žena rijetko su predmet teorijskih promišljanja i empirijskih istraživanja u hrvatskoj antropologiji i sociologiji. Stoga je knjiga *Skriiveni životi. Prilog antropologiji ruralnih žena* pionirski rad u područjima ruralnosti i roda, no treba istaknuti da ova knjiga ne utire nove staze samo tematski, već pomiče granice i u drugim aspektima znanstveno-istraživačkog rada. To je evidentno u svakom od sedam poglavlja ove knjige u kojima Lynette Šikić-Mićanović svojim minucioznim analizama svakodnevnih života, percepcije i subjektivnih iskustava šezdeset i sedam žena (i četrnaest muškaraca) iz šest sela u Vukovarsko-slavonskoj županiji (Gunja, Bošnjaci, Drenovci, Posavski Podgajci, Rajevo Selo, Račinovci) prezentira vlastitu rigoroznu znanstvenu disciplinu, (auto)refleksivnost i uistinu raskošnu antropološku imaginativnost.

U prvom poglavlju pod nazivom „Rod i ruralnost“ autorica prezentira strukturu